

מן הארץ עד לרקיע

מקורות חז"ל

1. תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף יג עמוד א

תניא, אמר רבן יוחנן בן זכאי: מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע, בשעה שאמר באעלה על במתי עב אדמה לעליון – יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע, בן בנו של נמרוד הרשע, שהמריד כל העולם כולו עליו במלכותו! כמה שנותיו של אדם – שבעים שנה, שנאמר גימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה. והלא מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה, וכן בין כל רקיע ורקיע. למעלה מהן חיות הקדש; רגלי החיות כנגד כולם. קרסולי החיות כנגד כולם, שוקי החיות כנגד כולם, רכובי החיות כנגד כולם, ירכי החיות כנגד כולם, גופי החיות כנגד כולם, צוארי החיות כנגד כולם, ראשי החיות כנגד כולם, קרני החיות כנגד כולם. למעלה מהן כסא כבוד; רגלי כסא הכבוד כנגד כולם, כסא הכבוד כנגד כולם, מלך אל חי וקים רם ונשא שוכן עליהם. ואתה אמרת אעלה על במתי עב אדמה לעליון אך אל שאול תורד אל ירדתי בור.

2. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ט הלכה א

חזרו ושאלו [המינין] אותו [את ר' שמלאי] מה אהו דכתיב [דברים ד ז] מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. אמר להן כה' אלהינו בכל קראינו אליהם אין כתיב כאן אלא בכל קראינו אליו. אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה. לנו מה אתה משיב. אמר להן קרוב בכל מיני קריבות. דאמר ר' פנחס בשם רב יהודה בר סימון עבודה זרה נראית קרובה ואינה אלא רחוקה. מה טעמא [ישע'י' מו ז] ישאווהו על כתף יסבלוהו וגו' סוף דבר אלוהו עמו בבית והוא צועק [דף סג עמוד א] עד שימות ולא ישמע ולא יושיע מצרתו אבל הקב"ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו. דאמר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע ת"ק שנה. וכן לכל רקיע ורקיע. ואמר ר' ברכיה ורבי חלבו בשם ר' אבא סמוקה אף טלפי החיות מהלך ה' מאות שנה וחמש עשרה מנין ישרה. ראה כמה הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישא והקב"ה מאזין את תפלתו. שנאמר [שמואל א א יג] וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע והאזין הקב"ה את תפלתה. וכן כל בריותיו שנאמר [תהילים קב א] תפילה לעני כי יעטף כאדם המשיח באוזן חבירו והוא שומע. וכי יש לך אלוה קרוב מזה שהוא קרוב לבריותיו כפה לאוזן.

3. בראשית רבה (וילנא) פרשה יט סימן ז

וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום, א"ר חלפון שמענו שיש הילוך לקול, שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, והילוך לאש, שנאמר (שמות ט) ותהלך אש ארצה, א"ר אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן, אלא מתהלך מקפץ ועולה, עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, דור אנוש לג', דור המבול לד', דור הפלגה לה', סדומיים לו', ומצרים בימי אברהם לז', וכנגדן עמדו ז' צדיקים, ואלו הן, אברהם יצחק ויעקב, לוי קהת עמרם משה, עמד אברהם והורידה לו', עמד יצחק והורידה מן ה' לה', עמד יעקב והורידה מן ה' לד', עמד לוי והורידה מן ה' לג', עמד קהת והורידה מן הג' לב', עמד עמרם והורידה מן ה' לא', עמד משה והורידה מלמעלה למטה, אר"י כתיב (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ וגו', ורשעים מה יעשו פורחים באויר, אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ.

4. ראיות יחזקאל (בתוך ר' שלמה אהרן ורטהימר "בתי מדרשות")

אמר ר' יצחק מן הארץ ועד הרקיע מהלך חמש מאות שנה, שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה ועוביה של רקיע מהלך חמש מאות שנה ורקיע אין בו אלא חמה ולבנה וכוכבים ומזלות ומרכבה אחת בתוכה

ר' אלעזר הקליר

5. תוספות חגיגה דף יג עמוד א

ורגלי החיות כנגד כולם – יש מגיהין בקדושתא שיסד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ומוחקים הוי"ו ואומרים כי כן עולה לפי חשבון שבכאן למנין ז' רקיעים וח' אוירים הוא ט"ו פעמים ת"ק והיינו מנין ישרה ש"ר ת"ק וי"ה לסימנא שכן עולה ט"ו פעמים כך ומיהו בחנם מחקוהו שיסד דבריו ע"פ הירושלמי דהרואה א"ר לוי מארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה אמר ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר (בא) סמוקה גדול מזה רגל אחד כמנין ישרה"ה ראה כמה גבוה מעולמו כו' משמע כמנין שיסד ת"ק ט"ו וכן היה דרכו שבכמה מקומות היה מניח שיטת הש"ס שלנו כדי לאחוז שיטת הש"ס ירושלמי שהוא היה תנא והוא היה ר"א ברבי שמעון דקרי עליה מכל אבכת וכול תנא קרא קרובץ ופיטן (ויקרא רבה פ"ל) ובימיו מקדשים ע"פ הראייה שמעולם לא יסד רק קרובץ מיום (אחד).

6. ר' אלעזר הקליר, קדושתא למוסף של ראש השנה (לפי המחזור של גולדשמידט)

וחיות אשר הנה מרבעות כסא / במאתים וחמשים ושש מכניפות כסא

גועשות בו בסובבם פנים בפנים לכסא / דמות רקיע בראשם נטוי לכסא
הוא כעין הקרח ובו שביב כסא / וממעל לרקיע כמראה דמות כסא
זעות בלי לאות מחיל כסא / חשות ברצוא ושוב מרעישות כסא
טסות כבזק ולא מזיזות הוד כסא / יודעות כי כל מקום לא יכיל מקום כסא
כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ישרה לכסא / לעת תרשינה לפאר קופצות מתחת לכסא
מתעלפות מפחד רם יושב על כסא / נראות נושאות והם נושאות עם כסא
סבלות מתחת זרועות עולם לכסא / עתירת זו כתעל תרפינה כנף כסא
פשעים אם עצמו משיקות כסא / צורר כי ישטין יפרשו ענן כסא
קול שופר לעת יעל מאחז פני כסא / רחמים יליץ בעד רשומים בכסא
שופט אם ירצה שבת באולם הכסא / תבנית תם יפן חקוקה בכסא
ארבע חיות נושאות ומנשאות עם כסא / לבלתי לנבל למענו כסא
עוד יפצה-פה ויפגיע כסא / זכור ליושבי נטעים אשר עמך בכסא
רחם מצוקים אשר עליהם שמת הדום וכסא / ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא
ואופן לאופן וחיה לחיה וכרוב לכרוב לעמת כסא
לעמתם ברוך יאמרו

7. מחזור ויטרי סימן שכה

ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא. ויסד קרובות למועדי השנה. ומצינו בכמה מקומות בפיוטין שחולק על תלמוד שלנו באופן של ראש השנה. וחיות אשר הנה. שייסד כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ישרה לכסא. ולפי תלמודינו צריך לומר דכף רגל החיות ט"ו פעמים ה' מאות. כדתניא בפ"ק דחגיגה. וכן בין כל רקיע ורקיע וכן עוביו של כל רקיע ורקיע. כו'. נמצאו ז' רקיעים ז' אורים ואור שמן הרקיע עד רגלי החיות הנשואות לכסא. הרי ט"ו פעמים. ה' מאות. וסיומא דבריית'. רגלי החיות כנגד כולן. שנ' ורגליהם רגל ישרה. וכך עולה ישרה. ש"ר. ה' מאות. ה"י. ט"ו פעמים. ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי. פרק הרואה. א"ר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה. א"ר ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא סומקא גדול מזה רגל אחד מרגלי החיות מהלך ה' מאות וט"ו שנה. ומה טעם ורגליהם רגל ישרה. רגל אחד מניין "ישרה". ראה כמה הוא גבוה מעולמו. כו'. ולפי מימרא זו יסד הקליר. כף רגל חמש מאות וחמש עשרה. וכן עיקר: כי רוב דבריו לפי תלמוד ירושלמי. ובימיו היו מקדשין על פי הראייה. ומארץ ישר' היה. מקרית ספר. ותנא היה. וראיות יש. מדאמרין [כד דמך] ר' אלעזר בר' שמעון פתח עליה ההוא ספדנא. מכל אבקת רוכל. דהוה תנא וקרא דרוש ופייטן. בעל קרובות. ודרשות. ופיוטין. ש"מ בימיו היו קרובות. ונראה לי דר' אלעזר קליר הוא ר' אלעזר בר שמעון. שמצינו בפסיקת' שמתחילתו היה מוליך משאות ואוכל מלא התנור פת. פעם אחת כעס עם הסוחרים. והשליכם עם משאם על הגג. ושמא על שם אכילתו נקרא בירבי קליר. ובאותה שעה פייט קרובות הללו. בשעה שהיה משתכר והיה קונה עוגות משכרו. ושוב נעשה תלמיד חכם. ותדע. דבימיו היו מקדשין על פי הראייה. שלא תמצא לעולם בכל פיוטיו קרובה ליום שני של ימים טובים ואותה של יום שני של סוכות. כת' עליה במחזורים ישנים קרובה כעין קלירית

8. רש"י על בראשית פרק ל פסוק כב

ויזכר אלהים את רחל - זכר לה שמסרה סימניה לאחותה, ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייטה (קרובות דר"ה שחרית) האדמון כבט שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלה:

9. ספר הערוך, ערך קלר

בויקרא רבה בראש אחרי מות ובפסקא דאחרי מות ויחוו את האל-הים ויאכלו וישתו וכי קילורית עלת עמהן לסיני פירוש שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא רבי אלעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעה ונתפקח.

10. ר' שמואל דוד לוצאטו, מבוא למחזור בני רומא

בספר שבלי הלקט סימן י"א מצאנו תשובת רבנו גרשום מאור הגולה, וכתוב בה: וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי רבי ינאי שהיה מן החכמים הראשונים... ופייט קרובץ לכל סדר וסדר של כל השנה, וגם רבי אלעזר בירבי קליר היה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל הרגלים עכ"ל. על ר' ינאי זה יצאה דבה רעה (מצא אותה החכם צונץ בפירוש המחזור כ"י) כל השומע יצחק לה, וזה הוא מה שכתוב באותו פירוש. ביוצר לשבת הגדול: אוני פטרי רחמתי, אומרים העולם שהוא יסוד ר' ינאי רבו של ר' אלעזר בר קליר, אבל בכל ארץ לומברדיאה אין אומרים אותו, כי אומרים עליו שנתקנא בר' אלעזר תלמידו, והטיל לו עקרב במנעלו והרגו, יסלח ה' לכל האומרים עליו אם לא כן היה עכ"ל. ואני אומר כי אחרי שפיוט אז רוב נסים הפלאת בלילה נתקבל בכל קבוצות ישראל בהגדה של פסח, והוא בלא ספק חלק מהקדושה לשבת הגדול שחתום בה ינאי, ואחרי שרבנו גרשום מאור הגולה הזכיר את רבי ינאי לשבח ולא לגנאי, מבואר הוא כי השמועה ששמע המפרש ההוא אינה אלא שמע שוא ועלילה בדויה ומזוייפת. גם מה שכתוב באותו פירוש, שאין אומרים היוצר ההוא בכל ארץ לומברדיאה, בכל מקום שיש שם מנהג אשכנז, והוא נמצא במחזור אשכנזי הנדפס באיטליאה על ידי שונצין זה יותר משלש מאות שנה. ואם הכוונה על המנהג איטליאני, אין ללמוד כלום ממה שאין היוצר הזה נוהג בו, כי כמה

וכמה פיוטים מחשובי הפייטנים, וגם מר' אלעזר בר' קליר אינם נוהגים בו. ונבוא עתה לרבי אלעזר ברבי קליר. הנה חתימת שמו היא בכמה מקומות אלעזר ברבי קליר מקרית ספר, והקדמונים האמינו שהיה מעיר קרית ספר הנזכרת ביהושע ובשופטים, וחשבו שהיה רבי אלעזר אחד מן התנאים, אם רבי אלעזר ברבי שמעון שכבר ראינו שהיה גם פייטן (וזו היא דעת רבנו תם), או רבי אלעזר בן ערך, ושתי הדעות האלה מובאות בספר יוחסין. ובמחזור כ"י על קלף אחוזת ק"ק אשכנזים בפאדובה מצאתי במוסף יום ראשון של פסח, במלות בכך ערך תחן למוליד אגלי טל, אותיות בן ערך כתובות בדיו אדום, וזה נעשה לפי דעת החושבים שהקלירי הוא ר' אלעזר בן ערך.

ורבי שמואל שלום שעשה הגהות לספר יוחסין כתב: זה אי אפשר, שאני מצאתי במחזור האשכנזים קרובות יום ז' של פסח, ראשי תבותיו אני אלעזר ברבי יעקב הקלירי מקרית ספר, והבן (כוונתו לומר שאם היה בן יעקב, לא היה בן ערך, או בן ר' שמעון), ועדות המגיה תמוהה מאד, כי ביום שביעי של פסח לא נמצא פיוטים לקליר, ומלבד זה מלת אני לא נמצא בשום מקום בחתימה ר' אלעזר, לפיכך גם חתימת בר' יעקב הקלירי (שלא מצאנו בשום מקום) אין לנו לקבלה, ובפרט כי המגיה לא אמר שראה כן במחזור כ"י, אבל אמר במחזור אשכנזים שתם, ואני יש בידי הדפוסים הראשונים ממחזור אשכנזים, דפוס שונצין, אויגשפורג וסאלוניקי, וכלם שוים, אין בהם לא פיוטים לקליר ליום ז' של פסח, ואף לא חתימת ברבי יעקב הקלירי בשום פיוט אחר...

ואני דעתי נוטה לחשוב שהקלירי היה בבלי, ותחלה הייתי אומר כי קרית ספר הוא כנוי לפומבדיתא, וסמכתי על מה שהוכיח ידידי הרב הגדול החכם המופלא מוהר"ר שלמה יהודה רפאפורט (בכורי העתים תקצ"ב, עמוד ל"ט) כי רבנו חננאל בקינתו על רבנו האי גאון קרא לפומבדיתא קרית יעבץ, על שם מאמרם הוא יעבץ הוא עתניאל, ועתניאל לכד את קרית ספר, אם כי קרית יעבץ היא קרית ספר, ונקראה פומבדיתא בכנוי שיריי קרית ספר, מפני שהיתה אז ראש משכן למוד התלמוד, וממנה יצאה תורה לכל ישראל, ששיבת מתא מחסיא הלכה ונידלדלה קודם ימי רבנו סעדיה גאון ואחריו. והיה נראה לי שאין לתמוה על הקלירי הרודף אחר משלים וחידות, אם קרא לעירו קרית ספר, אחר שבאמת היא היתה בימיו משכן החכמה בישראל...